

SURİYE BÖLGESİNDE İKİ İNANÇ HAREKETİ: NİZÂRÎ İSMÂİLÎLERİ VE NUSAYRÎLİK

Ayşe ATICI ARAYANCAN¹

ÖZET

İslam'ın bâtın ve zahir anlayışı çerçevesinde birleşen Şii fırkalarından Nusayrîlik ve Nizârî İsmâîlîleri Fatimî iktidarından kurtularak Suriye bölgesinde benzer propagandalar yürütmüş, iktidar mücadelesi vermiş ve siyasî olaylarda taraf olmak zorunda kalmışlardır.

Bu makalede, Nusayrîlerin ve Nizârî İsmâîlîlerinin Suriye bölgesinde hâkimiyet kuran Selçuklu, Eyyubî, Moğol, Memlûklü ve Haçlılara karşı yürütmüş oldukları mücadeleler incelenirken, birbirileri üzerinde bıraktıkları itikadi etki üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nusayrî, İsmâîlîler, Râşidüddin Sinân, Nizârî, Suriye, Şii, Haçlı

TWO MOVEMENT IN SYRIAN REGION: NIZARID ISMAILIANS AND NUSAIRI

ABSTRACT

Uniting under the Islamic concept of the hidden and the obvious, shiite sects of Nusayri and Nizarid Ismailians were freed from the Fatimid Authority, spread propagandas in the Syrian region, carried out power struggle and had to take side in the political events.

The present article takes a close look at Nusayri and Nizarid Ismailians' struggles against Seljuks, Eyyubis, Mongols, Mamluks and Crusadors and sheds light on the effects that they made on each other's beliefs.

Keywords: Nusairi, Ismailians, Raşidüddin Sinan, Nizarid, Syrian, Shiite, Crusador

¹Dr. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Ortaçağ) Ana Bilim Dalı, ayse.atici2@gmail.com

1.Suriye Bölgesinde Nusayrî ve Nizârî İsmâîlîleri:

IX-XII. yüzyıllarda İslam dünyasını sarsan bâtnî yoruma dayalı birçok heterodoks grup ortaya çıkmıştır. Bu gruplardan Nusayrî, Dürzî ve Nizârî İsmâîlîleri, Suriye bölgesini kendi öğreti ve propagandalarını yayacak önemli bir merkez olarak görmüşlerdir. Bilindiği gibi Nusayrîlik, Muhammed b. Nusayr'a nisbet edilen, IX.yy'da İsmâîliye'den ayrılacak Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî tarafından sistemleştirilen Şii bir fırkadır. Oluşumunu tamamlamasından itibaren Fatımîlerin baskısıyla Suriye'nin dağlık bölgelerine çekilerek Antakya civarında günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu fırkanın inançları, Şii-İsmâîlî nübüvvetin sürekliliğiyle ilgili inançlarının farklı formlarda ifade edilen değişik versiyonlarıdır (Sarıkaya 2002:14-15). Nusayrîlerin başına İbn Nusayr'dan sonra sırasıyla Muhammed b.Cüdüb Ebû Muhammed, Abdullah b.Muhammed el-Cenân el Cünbûlânî, Hüseyin b.Hamdan el-Hasibî geçmiştir. el-Hasibî, Seyfû'd-Devle'nin Halep emirliği esnasında mezhebini alenen yayma imkânı bulmuş ve fırkaya ait kutsal metin olarak kabul edilen Kitâbu'l-Mecmu'u yazmıştır. Fırka Halep, Lazkiye, Cebel-i Nusayriyye ve Antakya bölgesinde varlığını sürdürmüş, bölgedeki diğer hareketler gibi zaman zaman siyasi hadiselerle taraf olmuştur (Sarıkaya 2006:1). Hasibî'nin ölümünden sonra Nusayrîlerde iki dinî merkez ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Seyyid Muhammed b.Ali-Cililî'nin yürüttüğü Halep'teki merkez, diğeri ise başkanlığını Seyyid Ali el-Cisrî'nin yürüttüğü Bağdat'taki merkezdir. El-Cillî'nin ölümünden sonra Halep'teki merkez Lazkiye'ye taşınmıştır. Daha sonra Cililî'nin öğrencisi olan Ebû Said et-Tebarânî, Hasibî'nin yöntemini izleyerek onun ilim ve felsefesini yaymaya çalışmıştır. et-Tebarânî döneminde Cebel-i Nusayriyye bölgesinde birçok emirlik ve bu emirliklerin komşularından korunmak için bazı kaleler bulunmakta idi (Türk 2005:45).

Aynı şekilde Fatimî İsmâîlîlerinden ayrılan ve büyük Selçuklu toprakları içersisinde otonom bir yapı kuran Hasan Sabbah, İran'da Alamut merkezli otoriteyi kurduktan sonra Suriye bölgesine yine Nusayrîler gibi Şii bir fırka olan Nizârî İsmâîlîlerini örgütlemek ve harekete yeni yandaşlar kazanmak için çok sayıda dâî göndermiş ve bölgede var olma mücadelesi vermiştir. Suriye'nin o dönemdeki siyasal bölünmüşlüğü ve geçmişten gelen köklü muhalif hareketlerin yarattığı gelenek Nizârîliğin ve Nusayrîliğin yayılması için elverişli bir ortam yaratmıştır. Bölgede hâkim güç olarak bulunan Suriye Selçuklu Meliği Tâcüddevle Tutuş'un 1095'te Berkyaruk ile Rey yakınında yapılan savaşta öldürülmesinin ardından (Sevim 2000:155) Suriye'de siyasal kargaşa iyice açığa çıkmış ve bölge çok sayıda küçük devlet arasında parçalanmıştır. Suriye, Selçuklu şehzadeleri ve emirlerinin savaş alanı hâline gelirken küçük bölgelerde hüküm süren hanedanlar genel kargaşadan yararlanarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Diğer taraftan Suriye halkı çok değişik din ve mezheplere mensuptu ve bölge zaten IX. yüzyıldan itibaren İsmâîllîğin merkezi olmuş, Fatımîlerin hâkimiyeti bu bölgeye kadar yayılmış ve Fatimî dâîleri bölgede açıkça faaliyetlerde bulunmuşlardır. Fatımîlerin sekizinci halifesi el-Mustansır'ın (1036-1094) uzun süren saltanat dönemi, Fatimî devletinin ihtişamına ve de hızlı gerilemesine şahit olurken onun ölümüyle birlikte İsmâîlî davasının çok büyük bir iç bölünme ile parçalanmasıyla birlikte (Lewis 1999:28; Gürel 2004:287) Nizârîyye ve Mustaliye İsmâîlîleri bölgede her iki kolda faaliyetlerine devam etmiş ve bölgede bulunan Dürzî

ve Nusayrî gruplarının bulunduğu alanlara yerleşmek için çalışmışlardır. Diğer taraftan Sünnî, Mustalî, İsmâilî ya da bölgede bulunan Şii grupların büyük çoğunluğu Nizârî İsmâilîlerini İran'daki başarılarından dolayı, Suriye'de diğer güçlere karşı koyabilecek kuvvette görmeye başlamışlardır (Daftary 2001:394). Aynı dönem içerisinde Haçlıların bölgeye gelişiyile birlikte Suriye'de siyasal parçalanma daha büyük boyutlara ulaşırken, Haçlıların Suriye kıyılarını hızla ele geçirip Urfa, Antakya, Trablus ve Kudüs olmak üzere dört devlet kurmaları bu karışıklığı tetiklemiştir (Daftary 2001:394). Bölgede önemli bir güç olan Şii hareketlerden Nusayrîler Âsi Nehri'nin batısında bulunan eski Lazikiye bölgesinde (Gülçiçek 2005:1) Dürziler Cebel-i Dürzi bölgesinde, Nizârî İsmâilîleri ise Cebel-i Behrâ, Cebel-i Ensârîye gibi birbirlerine yakın alanlarda Sünnî ve Hristiyan güçlere karşı ciddi mücadele ederken, propagandalarını yaymaya çalışmışlardır.

Nizârî İsmâilîlerinin propaganda faaliyetleri, İranlı olan ve emirlerini önce Hasan Sabbâh sonrasında Alamut yöneticilerinden alan Nizârî dai ya da liderleri tarafından üç dönemde yürütülmüştür (Lewis 1999:85; Daftary 2001:395). 1113 ve 1130 yıllarında sona eren ilk iki süreçte, iki rakip bölgedeki Selçuklu hâkimlerinin desteğinden yararlanarak önce Haleb sonra Şam'dan yürütülerek komşu bölgelere yerleşme teşebbüsünde bulunulmuş ise de başarılı olunamamıştır. Ancak 1131'de başlayan üçüncü dönemde propagandaları için gerekli olan merkezleri ele geçirip tahkim etmeyi başarmışlardır. Nitekim ilk hedeflerine ulaşmak için Suriye'nin merkezinde bulunan ve o zaman Cebel-i Behrâ denilen günümüzde ise Cebel-i Ensârîye adıyla bilinen dağlık bölgedeki bazı kaleleri almak için uzun süre mücadele ettikten sonra tahkim etmeyi başarmışlardır (Lewis 1960:1123; Lewis 1999: 85).

Suriye'ye Alamut tarafından gönderilen ilk Nizârî dâisi El Hekim el Münecim (Lewis 1955:358) XII. yüzyılın başlarında Büyük Selçuklu İmparatorluğuna tabi Suriye ve Filistin Selçuklu Meliki Tâcüddevle Tutuş'un oğullarından (Sevim ve Merçil 1995: 373) Haleb Meliki Rıdvan'ın korumasından yararlanarak Haleb'te ortaya çıkmıştır. Rıdvan Suriye'deki rakip emirler karşısındaki askeri güçsüzlüğünü çok iyi bildiği için kendisine yeni ittifaklar arayışı içerisine girmiş ve sırf bu nedenle Haleb'te açıktan açığa İsmâilîğin propagandasının El Hekim el Münecim tarafından yapılmasına göz yummuştur. Hatta daha da ileri giderek Nizârî inançlarının ve propagandalarının açıkça uygulanıp yayılmasına ve Haleb'i faaliyetler için üs olarak kullanılmasına izin verirken, İsmâilîlere davet evi (Dar'üd-da've) kurmaları için de yardımcı olmuştur (Lewis 1999: 86; Daftary 2001:396).

İsmâilî dâisi El Hekim el Münecim'in vefat etmesi üzerine Suriye Nizârî İsmâilîlerinin başına İranlı baş dai Ebû Tâhir geçmiştir. (Nizâm'ül-Mülk 2003:230; Lewis 1955:359). Ebû Tâhir de El Münecim gibi bölgede İsmâilî propagandasını sürdürmek için Haleb Meliki Rıdvan'ın desteğinden yararlanmış ve başta Haleb'in güneyindeki Cebel'üs Sümmâk olmak üzere İsmâilîliğe ilgi duyan halkın çoğunlukta olduğu bölgelerdeki müstahkem yerleri ele geçirmek için uğraş vermiştir (Daftary 2001:396). Ebû Tahir bu bölgede propagandasını sürdürürken bölgede Şeyzer'de hüküm süren Munkıziler ve Efâmiye hâkimi Halef b. Mülâib arasında paylaşılmıştır. Nizârîlerin yeni dâisi bu karışık dönemde özellikle Cebel-i Sümmâk,

Şeyzer ve Sermin arasındaki stratejik bölgedeki İsmâîlilere ciddi destek sağlamayı başarmıştır (Özaydın 2002:201).

Propaganda sürecinde Rıdvan'dan ciddi destek alan Nizârîler bölgede faaliyetlerine büyük hız verirken, Nizârîlere verdiği destekten dolayı Rıdvan halkın gözünde değer kaybetmeye başlamıştır. Bu değer kaybı aslında 1111 yılında Ebû Harb İsa b.Zeyd Muhammed el-Hucendî adlı bir fakih ve büyük bir tacirin beraberinde çeşitli ticari malları bulunan 500 yük ile Haleb'e gelmesi ve ona yapılan suikasttır. Bu suikasten sonra Haleb'teki Sünnî ve Şiiler Ebû Harb ve adamlarına yapılan bu hareketin doğru olmadığını söyleyerek Rıdvan'ı kınadıktan sonra İsmâîlilerden bir gruba saldırıp öldürmüşlerdir. Bu arada Suriye bölgesindeki İsmâîlî hareketleri Muhammed Tapar'ın dikkatini çekmiş ve Rıdvan'ı şiddetle kınamıştır. Rıdvan, Muhammed Tapar'ın baskısı ile Ebû Tahir'e destek veren Ebû'l Feth'in kardeşi Ebû'l Ganim ve yandaşlarını Haleb'ten çıkartmak zorunda kalmış hatta bunlardan bazılarını öldürtmüştür (İbnü'l Adim 1951:151; Sevim 2000:204; Daftary 2001:396; Merçil 2002:182).

Rıdvan'ın Haleb'te şiddetli bir hastalığa yakalandıktan sonra 1113 yılında ölmesi (İbnü'l Esir 1987:499; Sevim 1991:54) ile birlikte Nizârî İsmâîlilerin Haleb bölgesindeki konumları bozulmaya başlamıştır. Babasının yerine geçen ve yaşı küçük olan Melik Alp Arslan, başlarda İsmâîlilere karşı babasının siyasetini sürdürmüş, hatta daha da ileri giderek Haleb-Bağdad yolu üzerindeki Badî yakınlarında bir kale bile vermiştir. Nizârîler Melik Alp Arslan döneminde onun tecrübesiz ve genç olmasını fırsat bilerek yönetimde etkinliklerini artırıp kalabalık halk kitlelerini çeşitli yöntemlerle yandaşları durumuna getirmeyi başarmışlardır. Ancak meliklik yöneticileri ve Haleb'in ileri gelenleri (Âyân) aşırı İsmâîlî baskısından ciddi olarak endişe duymakta idiler. Diğer taraftan Rıdvan döneminden beri Haleb'deki İsmâîlî faaliyetlerini yakından izleyen ve zaman zaman uyarılar gönderen Muhammed Tapar, Melik Alp Arslan'a bir mektup göndermesi üzerine (İbnü'l Adim 1982:168; Sevim 2000:226; Sevim 2000:1-84) İsmâîlîliğin Haleb'te ve bütün Suriye'de yayılmasında önemli rol oynayan Ebû Tâhir ve Suriye'deki liderlerinden el-Hâkim el-Müneccim'in kardeşi ve önde gelen 200 İsmâîlî öldürülmüş, diğerleri hapse atılmış, mallarına el konulmuş, bir kısmı da kaleden aşağı atılarak öldürülmüştür. Bu olaydan kurtulabilen İsmâîlilerden bir kısmı Haçlılara katılmış, bir kısmı da değişik bölgelere dağılmışlardır. Suriye'de ve özellikle Haleb'te yerleşerek çeşitli yöntemlerle çoğalmayı başaran İsmâîlilere bu olay ciddi bir darbe vurmuştur (İbnü'l Adim 1982:168; Sevim 1983: 55; Hodgson 1955: 95). Haleb'te karşılaştıkları bu büyük darbeden sonra Nizârî İsmâîliler Şeyzer Kalesi'ni kendilerine üst yapmak istediler ise de bunda başarılı olamamışlardır. Çünkü kalede bulunan Münkizogulları bölge halkının yardımını alarak Nizârî İsmâîlilerinin hepsini öldürmeyi başarmışlardır. Böylece Suriye Nizârî İsmâîlileri propagandalarını yayacak kalıcı bir merkez ele geçirmezken, yerel halk ile teması sağlamış ve özellikle Nusayrîlere yakın olan Cebel'üs Sümmak, Cezr ve Şeyzer ile Sermin arasındaki Benû Ulaym bölgesinde çok sayıda yandaş kazanmakla yetinmişlerdir (Daftary 2001:398).

Suriye Nizârî İsmâîlileri Haleb'de uğradıkları kıyamın hemen arkasından artık üst olarak Güney Suriye'de yoğunlaşmaya başlamışlar ve Rıdvan'ın ölümünden sonra Haleb'de

bölgeyi ele geçiren Artuklu hükümdarı İlgazi ile dostça ilişkiler kurmuşlardır. Bu arada giderek propagandalarını yayan Haleb'eki Nizâriiler 1120 yılında İlgazi'den küçük Kal't Şerif Kalesi'nin kendilerine verilmesini isteyebilecek kadar güçlü bir duruma erişmişlerdir. Ancak zor durumda kalan İlgazi bu kaleyi onlara bırakmakta isteksiz olduğu için çözümünü sarayı yıktırmakta bulmuştur. Nizâriiler, bu olaya tepki olarak sarayın yıkımına nezaret eden daha önce de Haleb Nizâriilerinin kıyımına karışmış olan Kadı İbn El Keşşeb'i 1124 yılında birkaç fedâi aracılığıyla öldürmeleri üzerine Nizâriiler Haleb'teki varlıklarını uzun süre devam ettirememişlerdir (Daftary 2001:398).

Ebü Tâhir'in Alp Arslan tarafından öldürülmesinin ardından Suriye'deki Nizâri İsmâililerin başına Behrâm adlı şahıs baş dâi olarak geçmiş ve oradaki propagandayı devam ettirmiştir. İran kökenli olan Behrâm İsmâilî olduğu gerekçesi ile Bağdad'ta 1102 yılında Berkyaruk'un emri ile öldürülen yüksek düzeyde Selçuklu yöneticisi olan El Esedabadi'nin yeğeniydi. El Esedabadi'nin öldürülmesinin ardından İran'dan Suriye'ye kaçmış ve bu bölgede İsmâilî davası için gizliden çalışmaya başlamıştır. Baş dâilîğe yükselince Suriye Nizâriilerinin merkezini Haleb'ten güney Suriye'ye taşımış (Lewis 1999:89; Daftary 2001:398) ve bu bölgede İsmâilîği yeniden canlandırarak Şam ve civarında hatırı sayılır bir güce sahip olmuş, propagandasına devam etmiştir.

Bu arada Behrâm, gizliden yürüttüğü propagandasında önce Şam yöneticisi Zahirüddin Atabeg Tuğtegin ve veziri Ebü Ali Tahir ile dostluk kurmuştur. Ayrıca yeni vali İlgazi ile yakın ilişki kurup davasını Halep'te açıkça başlatmıştır. Diğer taraftan Şam 1126'da Frenkler tarafından tehdit edilen Tuğtegin kendisine destek olacak güçler aramaktaydı. Bu konuda kendisine destek verecek ve şartları uygun olan İsmâilîler ile Haçlı savaşları esnasında bağlantı kurmuş, böylece 1126 yılında İsmâilîler bölgede giderek güç kazanan Haçlılara karşı koyabilmek için Tuğtegin'in birlikleri ile birleşmişlerdir. Şam'ın Türk atabeyi Tuğtegin Behrâm'a resmî koruma sağlamış, böylece Nizâri İsmâilîlerinin durumu bu bölgede daha da sağlamlaşmıştır. Hatta Tuğtegin Nizâri propagandasının daha iyi yürütülmesi için Kudüs Latin krallığının sınırında bulunan ve sürekli Frenk tehdidi altında bulunan uç kalesi Banyas Kalesi'ni onlara vermiştir (İbnü'l Esir 1987:518; Daftary 2001: 411; Nanji ve Dafray 2007:4). Bu arada Nusayrîlerin yaşadığı Banyas'ın kuzeyinde Hermon Dağı'nın batı yamacındaki Vadi't- Teym bölgesi Nizâri İsmâilîlerinin dikkatini çekmiş ve Barak b. Cendel'in öldürülmesinden sorumlu tutulan Behrâm 1128'de Vadi't - Teym'i ele geçirmek için yola koyulmuştur. Ancak, Barak b. Cendel'in yerine geçen ve onun öcünü almak isteyen Dahhâk b.Cendel çok güçlü bir şekilde karşılık vermiş ve aralarında yapılan savaşta Nizâri İsmâilîleri büyük bir kayba uğramış, Behrâm da öldürülmüştür (İbnü'l Esir 1987:518). Bu hazin yenilgi ile birlikte Tuğtegin'in de aynı yıl ölmesinin ardından Nizâriilerin güney Suriye bölgesindeki durumu değişikliğe uğramıştır (Lewis 1999: 89; Daftary 2001:411). Tuğtegin'in yerini alan Tac'ül Mülûk Burî Nizâriilere destek veren El-Mezdakânî'nin Haçlılar ve İsmâilîler ile iş birliği yapmasından dolayı 1129 yılında öldürdükten sonra başını kale kapısına asmış, daha sonra Şamdaki Nizâri İsmâilîlerine karşı büyük bir kıyam gerçekleştirmiş ve yaklaşık altı bin İsmâilîyi öldürüp mallarını yağmalamıştır (İbnü'l Esir 1987:519). Bu arada Dımaşk'taki

katliamdan sonra Behrâm'ın yerine geçen Banyas Kalesi reisi İsmail, Nusayrî halkının kendisine ve mahiyetindekilere karşı ayaklanıp öldüreceklerinden korktuğu için hemen Haçlılar ile iş birliği yapmış ve Banyas Kalesi'ni onlara teslim etmiştir. İsmail, adamları ile birlikte Haçlıların yanına gittiğinde (1129 yılında) uğradığı hakaret ve zillete maruz kalarak ölmüştür (İbnü'l Esir 1987:519). Böylece Suriye Nizârieleri Behrâm yönetimindeki gerçekleştirdikleri müstahkem kaleler elde etme ve bölgeye hâkim olma konusunda başarısız olmuşlardır.

1129 yılında uğradıkları büyük kaybın sonunda yaklaşık yirmi yıl süren sonraki zaman sonunda kalıcı bir merkez elde etmeyi başarmışlardır. Daha sonra Nusayrîlerin yaşadığı ve Nizârielerin de merkez olarak kullanabilecekleri çok sayıda kale barındıran Helat ile Cebel-i Sûmmâk'ın güneybatısındaki kıyı şeridini arasındaki dağlık bölgeyi kapsayan Cebel-i Behrâ üzerine yoğunlaşmaya başlamışlardır. Yeniden toparlanan Nizârieler Şam'da uğradıkları kıyımın üstünden yirmi yıl bile geçmeden yerel Sünnî yöneticilerin düşmanlığına ve Antakya ve Trablus Şam'da ki Haçlı devletlerinden gelen tehdide rağmen Suriye'de Nusayrîlerin de çoğunlukta olduğu bölgede oluşan bir ağ kurmayı başarmış ve suikastlarına hız vermişlerdir. Bu dönemde Suriye İsmâileri gibi Cebel-en-Nusayriyye diye adlandırılan Semnian Dağı'na kendilerine karargâh edinmiş olan Nusayrîler, İsmâîliler ile mücadele etmek zorunda kalmış hatta aralarında ciddi düşmanlıklar başlamıştır (Zehra 1989:68). Bu arada Nizârieler, kendilerini ağır yenilgiye uğratarak Behrâm'ı öldürmüş olan Vâdi't Teym'in boy başkanı Dehvak b. Cendel'i 1149 yılında öldürmüşlerdir. Ardında 1152 yılında Nizâri fedailerinden Trablus kontu II.Raymond ile kendisine eşlik eden ünlü Haçlı komutanı Merleli Ralph'i Trablus kapılarında öldürerek propagandalarını sürdürmüşlerdir. Ancak Trablus kontunun öldürülmesine kızan Haçlılar, Suriyeli Müslümanlara saldırırken Tapınak Şövalyeleri hem Nizâri hem de Nusayrî topraklarını basmıştır. Zor durumda kalan Suriye Nizârieleri Tapınak Şövalyelerine 2000 altın vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kalmışlardır (Daftary 2001:413-414; Childress 2003:86; Willey 2005: 42).

Daha sonraki dönemde Suriye Nizârieler, Râşidüddin Sinân ile tarihlerinde yeni bir döneme girmişlerdir. Basra'da büyüyen ve burada eğitimini tamamladıktan sonra Nizâri İsmâilliliğini kabul etmiş ve Alamut'a giderek burada Alamut efendisi II. Hasan ile eğitim görmüş olan Râşidüddin Sinân (Daftary 1995:442;Daftary 2001:413-414; Childress 2003:87; Willey 2005:44) Alamut'ta askerî eğitim ve İran İsmâîlilerinin propaganda taktiklerini öğrendikten sonra II. Hasan tarafından onun yeni doktrini yani kıyameti ilan etmesi haberini etrafa yaymak için 1162 yılında Suriye bölgesine kıyamet ilanının hücceti olarak gönderilmiştir (Madden,1862:192; Daftary 1995:442; Mirza 1997:24; Halm 2001:184; Jamal 2002:38; Willey 2005:44; Nanji ve Daftary 2007:5) Nureddin Mahmud b.Zengî'nin hâkimiyetindeki Musul, Rakka ve Haleb üzerinden gizlice Suriye'ye geçen Râşidüddin Sinân sonunda Cebel-i Behrâ'daki en güçlü Nizâri kalesi olan Kehf Kalesi'ne ulaşmış ve Suriye Nizâri İsmâîlilerinin liderliğine getirilmiştir (Mirza 1997:24; Daftary 2001:413). Râşidüddin Sinân, Suriye bölgesinde hâkimiyete geçer geçmez ilk iş olarak bölgeyi tahkim edip Rusâve ve Havâbi kalelerini eski hâline getirtip, Tapınak Şövalyelerinin yönetiminde bulunan Uleyke'yi sınırları

içerisine almıştır. Aynı zamanda başta Mesyaf, Kehf ve Kadmus olmak üzere Nizârî kaleleri arasında gidip gelerek Nizârî İsmâîlileri arasında çıkan anlaşmazlıkları çözerken (Lewis 1999:95; Daftary 2001:413; Nanji ve Daftary 2007:6; Kaygusuz 2004:116) Haçlılara karşı zayıf düşmüş Nusayrîlerin elinde bulunan kaleleri savaştan ele geçirmiştir. Râşidüddin Sinân Vâdiluyûn bölgesini ele geçirip, yandaşlarını kışkırtıp kullanmak amacıyla birer cennet hâlinde imar ettiği bu yerlerdeki faaliyetleri ona kötü bir şöhret kazandırmıştır. Nusayrîler ise yurtlarını geri almaya çalışırken, İsmâîliler Nusayrî topraklarında yeni bir düzen kurmaya çalışmış ve birbirilerine düşmanlıkları devam etmiştir (Tavil 2004:228).

Bu arada Râşidüddin Sinân bölgede bulunan Tapınaklara yıllık bac (yol vergisi) ödemeyi devam ettirmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Râşidüddin Sinân, Tapınak Şövalyelerine verdiği yıllık bac vergisini kaldırmak amacıyla 1173 yılında Kudüs Kralına bir elçi heyeti gönderip anlaşma sağlayarak, Kudüs Kralı Amalric bac vergisini kaldırılmasına dair söz almıştır. Ancak bu durum Tapınak Şövalyelerinin pek hoşuna gitmemiş ve dönüş yolunda Nizârî elçileri Walter adlı bir Tapınak Şövalyesi tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Kudüs Kralı Amalric Tapınak Şövalyelerini cezalandırmak istemiş ise de 1174 yılında ölmesinin ardından Râşidüddin Sinân ile Haçlılar arasındaki barışçıl görüşmeler sonuçsuz kalmıştır (Daftary 1995:442; Daftary 2001:428; Nanji ve Daftary 2007:6). Bu arada Nureddin Zengî ile Râşidüddin Sinân arasında Nizârî İsmâîlilerin Suriye bölgesindeki faaliyetlerinden dolayı gergindir. Nureddin Zengî döneminde Eyyubî Sultanı Salâhaddin Mısır'ı tamamıyla işgal ederek Fatimî iktidarını yok edip kontrolü ele geçirmiş ve Haçlılara karşı planlı bir savaşa girmişti. Zengî'nin Kudüs Kralı Amalric ile aynı yıl içerisinde ölmesi ile Salâhaddin hem Haçlılara karşı hem de Müslümanlara karşı kuvvetli bir rol üstlenmiş ve Nizârî İsmâîlilerinin, (Kaygusuz 2004:122) Zengîlerin ve Nusayrîlerin en tehlikeli düşmanı haline gelmiştir. Bu koşullar altında hem Nizârîler hem de Zengîler, Salâhaddin'e karşı müttefik hareket etme çabası içerisine girmişlerdir. Salâhaddin önce Şam'a (1174) girmiş, sonrasında kuzeye doğru yürümüş ve Humus'u ele geçirdikten sonra Haleb'i kuşatmıştır. Nitekim Nureddin Zengî'nin ölmesi üzerine Dımaşk'taki emirler tarafından Suriye'ye davet edilen Sultan Salâhaddin uzun uğraşlar sonucunda Suriye'deki hâkimiyeti ele geçirmiştir. 1174 tarihinde Abbâsi halifesi Mısır, Suriye ve el-Cezîre üzerinde Salâhaddin'in hakimiyetini tanıdığına dair taktidini (sened) gönderdikten sonra sultan, bağımsızlığını ilan edip kendi adına hutbe okutmuştur (Şeşen 1995:20). Bu arada Zengîlerin başına geçen Nureddin Zengî'nin oğlu Melik el Salih'in naibi Gümüştigin, Râşidüddin Sinân'a haberciler yollayarak toprak ve para karşılığında Salâhaddin'e suikast düzenlenmesini istemiştir (Lewis 1999:96; Childress 2003:89). Bölgede kendilerine büyük tehlike oluşturan Salâhaddin'i ortadan kaldırmak için bu teklifi kabul eden Nizârîler, Salâhaddin'e iki suikast düzenlemişler ise de başarısız olmuşlardır (Daftary 2001:430; Kaygusuz 2004:122). Bu olaylar üzerine Salâhaddin, Nizârîlerden öç almak için Nizârî topraklarını saldırarak Mesyaf Kalesi'ni kuşatmış, ancak kuşatma çok kısa sürmüştür. Çünkü komşusu Nizârîler ile iyi geçinmekte fayda gören dayısı Şihabeddin Mahmud b.Tekeş'in aracılığıyla Râşidüddin Sinân ile ateşkes yapmak zorunda kalan Salâhaddin, Nizârî İsmâîli topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır (İbnü'l Esir 1987:349; Mirza 1997:35; Daftary 2001:420; Mönhring 2008:53;). Nizârîler

tarafından iki kez suikaste uğrayan Eyyubî Salâhaddin, aldığı tehditler sonucunda korkmuş, aralarında barış sağlanmış, hatta Râşidüddin Sinân ve Eyyubî Salâhaddin Frenklere karşı birlikte hareket etmeye başlamışlardır. (Daftary 2001:420).

Diğer taraftan Suriye Nizârî İsmâîlileri kaleleri özellikle Cebel-i Behrâ'da satın aldıkları ya da ele geçirdikleri kalelerin önce Nusayrî daha sonra Haçlıların elinde bulunmakta idi, bölge halkı çoğunlukla Nusayrî idi. Ayrıca Frenk kalelerinin çoğu İsmâîli kalelerinin çok yakınından bulunuyordu (Kaygusuz 2004: 126) ve mecburen Nizârîler, Frenkler ve Nusayrîler ile ilişki kurmak zorunda idiler. Bu dönemde Nusâyri ve İsmâîliler arasındaki düşmanlık devam ediyor, Nizarâiler, Nusayrîlere karşı güçlerle anlaşıp onlara saldırmaya devam ediyorlardır (Tavil 2004: 228). Nusayrîler ise bölgede varlıklarını sürdürüebilmek için Haçlı Seferleri esnasında Haçlı ordularına yardım etmiş ve Müslümanların aleyhinde Hristiyanlara destek olmuşlardır (Üzüm 2007: 271) Aslında bu süreçte Nusayrî toplumu Haçlılara karşı büyük mücadeleler vermiştir. Haçlı Seferleri Nusayrîlerin yaşadığı en büyük felaketlerden biri olmuştur. Merkezleri Lazikiye ve çevresinin Eyyubî Salâhaddin tarafından Haçlılardan kurtarılmasının ardından Nusayrîler Eyyubî hâkimiyetine girmiştir.(Tavil 2004: 240; Üzüm 2007: 271) Haçlılara verdikleri destekten dolayı Eyyubî Selâhaddin tarafından hem Suriye İsmâîlileri hem de Nusayrîler cezalandırılmışlardır. Ancak daha sonra Nizârî İsmâîlileri Frenklere karşı ilişkilerinde Eyyubî Salâhaddin'in tarafında yer almayı tercih etmişlerdir. Bunun nedeni Tapınak Şövalyelerinin düşmanca tavırları ve Hospitalerin İsmâîlilere karşı Kudüs'un resmi politikasından memnuniyetsiz olmaları idi. Ayrıca Hospital Şövalyelerinin 1186'da el-Kadmus'un yakınında bulunan El-Markab'daki askeri garnizonlarına düzenledikleri saldırı, Râşidüddin Sinân'a, Salâhaddin'e destek vermek dışında başka bir seçenek bırakmamıştır (Kaygusuz 2004: 128).Frenk Krallığı ile mücadelesine devam eden İsmâîliler, 1192 yılında Sur'da Amalric'in kızı İsabella'nın kocası ve Kudüs'un yeni seçilmiş Frenk Kralı olan marki Mont Ferratlı Condra'ı öldürerek en büyük eylemlerini gerçekleştirmişlerdir (Mirza 1997: 24; Lewis 1999: 100; Hamilton 2000:108; Childress 2003: 92). Suriye İsmâîlileri, Halep'te Salâhaddin'le, Haçlılarla ve onun yakınında oturan Nusayrîler ile ilişkilerinde Alamût'un görülebilir egemenliği ile hareket ederken, Râşidüddin Sinân'ın hâkimiyeti altında uzunca bir süre varlıklarını başarılı bir şekilde korumuşlardır (Lochart ve Hodgson 2008: 202) .

Râşidüddin Sinân, kendisine Suriye Nizârîleri arasında hareketin Alamût'taki merkeziiktidarından bağımsız hareket etmesini sağlayan benzeri görülmemiş bir saygınlık kazandırmış ve imamlık iddiasında bulunmuştur. Bu dönemde Suriye Nizârîleri, Rudbar ve Kuhistan Nizârîlerine göre daha çeşitli Şii görüşlerinin etkisinde kalmış ve Râşidüddin Sinan kendi öğretisine belirgin bir Suriye karakteri verirken, İsmâîlileri etkileyen yerel gelenekleri kabul ettirmiştir. Özellikle Suriye İsmâîlilerinin düşüncelerinde kıyamet öğretisi ortaya atıldığında İran İsmâîlileri tarafından fazla önemsenmeyen ya da bilinmeyen bazı yaygın Şii motifler göze çarpmaktadır. Nitekim Ali'nin ilk yandaşlarından Ebû Zer, Suriye İsmâîlilerinin düşüncesinde önemli yer tutmuştur. Daha sonraki Suriye Nizârî İsmâîlî metinlerinde Dürziler ve Nusayrîlerde bulunan ruh göçü ya da tenasüh/reenkarnasyonu taşıyan inançlar ifade edilir. Nitekim Suriye Nizârîleri yüzyıllar boyunca komşuları olan ve benzer itikada

mensup Nusayrilerden etkilenmişlerdir. Hatta Râşidüddin Sinân ile Nusayriler Cebel-i Behrâ bölgesinde bir arada yaşamışlardır. Bu süreç içerisinde zaman zaman Nusayriler, Nizari İsmâîliliğine katılmışlar özellikle Frenklere karşı birlikte hareket etmişlerdir. Bu yüzden kuşkusuz Suriye Nizârililerinin ruh göçü ile ilgili düşüncelerinin ana kaynağı Nusayrîliktir (Daftary 2001:432)

Bu arada Râşidüddin Sinân'ın 1193 yılında Kehf Kalesi'nde ölmesi ile birlikte onun yerine yine İranlı bir dai olan Ebu Mansur b.Muhammed ya da diğer adı Nasr El Acemî geçmiştir (Mirza 1997:39) ve Râşidüddin Sinân döneminde sarsılan Alamut otoritesini yenden kurmayı başarırken, Salâhaddin'den sonraki Eyyubî yöneticileriyle genel olarak dostane ilişkiler içerisinde bulunmuş, müttefik olarak görmeye devam etmiş ve Râşidüddin Sinân'ın aksine Frenkler ile aralarındaki ilişkinin düzelmesi için de çaba sarf etmiştir. Hatta Nasr El Acemî'n daveti üzerine Kudüs Kralı'nın ve Montferrat'lı Conrad'ın dul karısının yeni kocası Champagne'lı Henry Acre Akkada'dan Antakya'ya giderken 1194 yılında İsmâîlileri ziyaret etmiştir (Kaygusuz 2004:128). Bu dönemde Nusayriler ise Suriye İsmâîlileri ve diğer muhalif gruplarla yapılan mücadele ile Sincar dağlarından gelen Emir Mezkûn es-Sincarî'nin muhalifleri yenmesi ile merkezleri olan Lazikiye bölgesini yeniden ele geçirmiş ve Nusâyiriler belirli bir rahatlığa ulaşmıştır (Üzümlü 2007: 271).

Bu arada Alamut'ta bulunan Celâleddin III. Hasan yeni siyasetinin yani Sünni şeriatın uygulanması ve camiler yapmalarını talimat vermiş ve Celâleddin III. Hasan elçiler ile birlikte Suriye Nizâri İsmâîlilerine bir mektup yollayarak Abbasi Halifesi El Nasır ile ittifak yaparak Eyyubî yöneticileri ile ilişkileri daha iyi kurulmasını istemiştir. Suriye Nizârilileri bu talimata uymuş hatta hiçbir Sünni yöneticiye suikast düzenlemezken, Haçlılar ile diplomatik ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Ancak daha sonra kendilerine müttefik olarak gördükleri Eyyubîlere destek vermek hem de kendilerine yapılan Haçlı baskısına tepki olarak 1213 yılında Antakya Kontu IV. Behemond'un oğlu Raymond'u öldürmüşlerdir (Lewis 1999: 101) IV. Behemond'un öç almak için Kevabi Kalesi'ni kuşatması üzerine Nizârilere destek için, Eyyubî Melik El Zahir ve Eyyubî Şam Melik'i I.Adil'in kuvvet yollaması ile Haçlılar, kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır (Daftary 2001: 449).

Bölgede bulunan Şii hareketlerden Suriye Nizâri İsmâîliler ve Nusâyiriler bir yandan Haçlılar, Eyyubiler, Tapınak ve Hospitaller ile mücadele ederken Moğol saldırılarından dolayı güç durumda kalmışlardır. Moğollar'ın Bağdad'ı ele geçirdikten sonraki hedefi Eyyubileri ortadan kaldırmak olmuştur. Bağdad'tan iki yıl sonra Halep'i ele geçirmişler, ardından Şam ve Hemat teslim olmuştur (Daftary 2001: 449). Suriye'deki Moğol ordusunu komuta eden Ketboğa, Şam'a girince dört Nizâri kalesi komutanı korkudan kalelerinin anahtarını Moğollara teslim etmiştir. Ancak Moğol ordusu Memlûkluklu El Muzaffer Kutuz'un ordusu ile 1260 yılında Ayn-ı Calût mevkiinde yaptığı savaşta ağır bir yeniliye uğraması ve Ketboğa'nın öldürülmesi üzerine bölgeden çekilmek zorunda kalmışlardır (Koprman 2005: 97). Bu savaşta önceleri Mısır'da elçilik görevinde bulunan ve sonrasında Nizâri İsmâîlilerin o dönemdeki dâisi Raziyyeddin Eb'ul Ma'ali ve Nusayirler (Tavil 2004: 252) Ayn-ı Calût

savaşında Müslüman güçlerle birlikte hareket etmiştir. Raziyyeddin savaştan sonra Moğollara teslim edilen kaleleri yeniden ele geçirmeyi başarınca kaleleri Moğollara teslim eden kale komutanlarını da cezalandırmıştır. Daha sonra Memlûklü Baybars'a elçiler ve armağanlar göndererek dostça ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Lewis 1999: 103). Baybars bu dönemde Nizârilere bazı ayrıcalıklar tanıırken, Nizâriilerin iç çekişmelerinden de yararlanarak özellikle onları bölmek için çeşitli aralıklarda başkan tayin etmiştir. Bu dönem de Suriye İsmâîlilerinin elinde Mesya, Kadmus, Kehf, Kevabi, Rusafa, Manika, Ulayka ve Kuleya olmak üzere sekiz adet kale bulunmaktaydı ve propagandaları devam etmekteydi (Halm 2001: 184; Daftary 2001:449; İbn Batuta 2004: 116; Nanji ve Daftary 2007:9). Nusâyriilerin elinde ise merkezleri Lazikiye bulunmakta idi. Aslında gerek Nizâriilerin elinde bulunan bu kaleler gerekse Nusayrî bölgesi Moğol saldırılarından sırf Memlûklü hükümdarı Baybars tarafından ele geçirildikleri için kurtulup ayakta kalmışlardır. Baybars, Nusayrîlerin dinî önderliğine Belkinî'ye atamış (Tavil 2004: 254) böylece Nusayrîler ve Nizârî İsmâîlilere yeni efendiler vererek onları özerk bir toplum olarak bir süre kendi hâllerine bırakmıştır (Lochart ve Hodgson 2008: 202).

Diğertaraftan Memlûkler döneminde Nusayrîlerin de yaşadığı Cebel-i Ensârî'ye'nin güneyinde bulunan kaleleri İsmâîlilerden alan Sultan Baybars halkın İslami anlayışın mensup zümrelere katılması için teşebbüslerde bulunmuştur (Üzüm 2007: 271) Suriye Nizâriilerin ellerinde kalan son kalesi Kehf'in de 1273 yılında Memlûkların eline geçmesiyle Suriye Nizâriilerine karşı Sünni politika uygulamıştır. Baybars aynı şekilde bölgede bulunan Nusayrîlere de benzer politika uygulayarak, Nusayrîlerin Sünni olmaları yönünde baskı kurmuştur. Hatta her beldeye cami yaptırılarak masrafların bölge halkı tarafından karşılanmasını istenmiştir. Bu baskılar Sultan Kalavun zamanında da devam etmiş hatta İsmâîlilere ve bölge halkına karşı sert tutumlarda bulunan Kalavun döneminde fırkaya girmek yasaklanmıştır. (Üzüm 2007:271). Ayrıca İbn Teymiye'nin Nusayrîler hakkında çeşitli hakaretler ve karalamalar içeren fetvasını başka fetvalar izlemiştir. Bu fetvalar yüzünden Nusayrîlerin malları yağma edilmiş ve on binlerce Nusayrî öldürülmüştür (Türk 2005: 46)

Memlûklerden sonra Suriye'ye hâkim olan Osmanlılar döneminde de Suriye Nizâriilerine yarı özerk bir statüde varlıklarını sürdürmelerine izin verilmiştir ve bu durum Suriye Nizâriilerin Moğol saldırılarından sonra bir daha toparlanamayan İran Nizâriilerinin tersine varlıklarını koruma imkânı vermiştir (Mirza 1997:65; Daftary 2001:460).Diğer taraftan Nusayrîler, özellikle Mercidâbık Savaşı sonrasında Osmanlı idaresine girmiş, uzun süre Halep'te mahallî şeyhlerin denetiminde baskı altında da olsa serbest bir hayat yaşamışlardır (Üzüm 2007: 271).

2. İtikât Olarak Yakınlıkları

Nusayrîlerin ve İsmâîlilerin düşünce ve inanç yapılanmaları büyük çapta benzerlik göstermektedir. Nusayrîler her ne kadar kendilerini İsmâîli fırkasına nispet etmiyorlarsa da bunlar, İsmâîliye'nin Suriye bölgesinde bulunan Suriye Nizârî İsmâîlileri, Mustâlî ve Dürzî gibi bazı kollarıyla kısa süre de olsa birleşmişler ve İsmâîliye'nin, İslam'dan anlayışından kısmen uzaklaşan gruplardan etkilenmişlerdir.

Nusayrîler ve Nizarîler İsmâiliye'nin özellikle şeriatın bir zahîri bir de bâtını olduğu görüşünü esas almışlardır. Aynı şekilde ortak akideleri üzerinde İsmâiliye mezhebine mensup bilginler topluluğunun X.yy.da Basra'da ortaya çıkarttıkları yeni dinî bir yorumun ve felsefe akımının İhvân-üs-Sefa adıyla bilinen bilginler topluluğunun, ahlakta Sokrates'i, mantıkta Aristo'yu, matematikte Pythagoras'ı, metafizikte Eflatun'u örnek alarak X.yy'da başlattıkları ve dinde reformasyonu öngören, akli, bilimi ve mantığı ön planda tutan öğretinin hem Nusayrîlik hem de Suriye Nizarîleri üzerinde etkisinin olmasıdır (Gülçiçek, 2005: 260–280). Aslında Nusayrîlik uluhiyyet ve kâinatın yaratılışı ile ilgili inançları İsmâilîliğin nübüvvetin sürekliliğiyle ilgili inançlarının farklı formlarda ifade edilen değişik versiyonlarıdır ve bu şekliyle eski Mezopotamya'daki Gnostik inançların, Sâbilîliğin ve Yeni Eflatuncu felsefenin yeni yorumlarla güncelleştirilmesinden ibarettir (Sarıkaya 2002: 15).

Nusayrîye inanç sistemi olarak, İslamiyetin İsmâilî yorumuna, tasavvufa, tenasüh, hulul nazariyesine, Ehl-i Beyt sevgi ve saygısına dayanmaktadır. Ruh göçünün egemen olduğu Nusayrîlikte insan belli eğitim aşamalardan sonra insan-ı kâmil şeklinde gelişerek fenafillâh mertebesine yani Tanrı'nın varlığında yok olma aşamasına ulaştığı görüşü mevcuttur (Gülçiçek 2005:260–280). Velâyet rehberi Hz. Ali, fenafillâh mertebesinde Tanrı'nın varlığında yok olan ve Hz. Âdem'den beri bütün peygamberlerde tecelli eden (beliren) ilâhî nurun, hidayetin ışık kaynağıdır. İsmâililikte ise peygamber, İnsan-ı Kâmil'den başka bir şey değildir. Peygamber halkı idare etmek için akıldan taşan bilgileri zâhiri kisveye sokmuştur. Bunun İsmâilîğin meydana çıkması için kaim ül-zaman olan imama ihtiyaç vardır. Bu imam gaybî ve gizli şeyleri bilir (Samancıgil 1945:144) şeklinde yorumlanarak her iki hareket İnsan-ı Kâmil noktasından birleşmektedir.

Nusayrîlikte İsmâililikteki gibi mezhebi kabul etmenin bazı usulleri vardır. İsmâililikteki gibi çeşitli aşamalardan geçtikten sonra İmam huzurunda kutsal görevlerini yerine getireceği, ilke ve kurallara ters düşmeyeceği için söz verilir (Ebu'l Fedâil 1948:35). Nusayrîlikte yola talib olan bir canın, her şeyden önce bir mürşide el vermesi; yol ve erkân hususunda bilgi sahibi olması gerekir. İnanç ve töre kurallarını bilen ve sırrı sır eden bir can, kırk günlük, yedi veya dokuz aylık melik (sınama) dönemlerinde sonra yapılan giriş törenlerinde, en az on iki kişilik kefil (şahid) göstermek suretiyle, imam huzurunda kutsal görevlerini yerine getireceğine, yol ilke ve kurallarına ters düşmeyeceğine dair ikrar (söz) vererek yola alınır. Yine Nusayrîlikte Em-i Seyyid adıyla anılan din amcası, Nusayrî yoluna girmek isteyen tâlibe, yolun inceliği, adap, erkân ve kuralları hakkında bilgi verir. Tâlibe el veren ve yola girmesini sağlayan Em-i Seyyid Kurumu, bir anlamda sosyal ve dinsel bir akrabalık bağıdır (Gülçiçek 2005:3). İsmâilik de ise bu Hasan Sabbâh tarafından geliştirilen Ta'lim doktrinde derece derece öğrenmeye dayanan, kâinat bütün sıfatlarından münezzeh ve başka bir nura benzemeyen bir nur ve zulmet halindeki tecellisinden ibaret olarak görür ve talibin eğitime tabi tutulması gerekir (Ateş 1954:23). Hasan Sabbâh, Fâtîmî halifeliğini aşarak, yeni örgütünü (Da'vet'ül-cedide) belâgatlı olarak formül etmiştir. Yeni davette Şii formlarının ta'limini zorunlu kılmıştır (Madelung 1978:205). Aklından ve alışılmış düşüncelerden bağımsız olarak gerçek bir öğretmen (imam sadık) eğitimin son derece gerekli olduğunu savunur

(Kazgusuz 2004:55). Talime ihtiyaç duyulduktan sonra bu konuda her muallimin alet itlak talime salahiyattar olduğunu kabul edilmesi veya yalnız muallim-i sadıkın salahiyetinin kabul edilmesi gereklidir görüşü mevcuttur. Daha sonra bir müşdidin gerekliliğini ortaya koyup kendisinden hemen eğitim almak için ilk fırsatta onu bulmalı ve onu üstad olarak tanıması gelmektedir. İsmâililikte dine giriş, kişileri dine davet eden dâiler aracılığıyla genç insanlar ile önce arkadaş olunur, daha sonra akşam sohbetlerine başlanır. İlk akşam sohbetlerinden sonra iki dönemde tartışmanın ön hazırlık dönemi uzatma dönemini takip eder. Bu süreç, genç adam gizli öğreti ile birleşene kadar sürer (Halm 1989:21) Yola girmek isteyen kişi İsmâililikte bulunan Teseffür (Tetkik) Ten'is (Ahlştırma),Teşkik (Şüphe), Ta'lik (Yol) Rapt, Tedlis (Aldatma), Hal (Çıkarma), İnsilah (Sıyrılma) aşamalarından geçtikten sonra ikrar (söz) vererek yola girer (Ateş 1952:341).

Hem Suriye İsmâilileri hem de Nusayriler, Kur'an'ı yoruma tabi tutup, kendilerine delil olarak getirebilme konusunda birleşmişlerdir (Dalkıran 2003:217).Nusayrilerde Kuran'ın batını manalarının bulunduğu kendilerinin bu manaya vakıf olduklarını ifade ederken (Üzüm 2007:272) İsmâililik de Kur'an'ın zâhiri manası yanında hakiki ve İsmâili manası oluşuna ve bunun delilinin kıyamet gününde müminler ile münafıkların halini tasvir eden bir ayetin aralarında bir sur çekildiğine ve bu surun kapısının iç (batın) yüzünden rahmet, dış tarafında azap olduğu şeklinde yorumlamışlardır (Samancıgil 1945: 145).

Ayrıca tezahür ve felsefi derinliğini İsmâili literatürde gördüğümüz anlayışlarda Tanrının ilk yarattığı İlk Akıl, Faal Akıl, Sabık, Natık vb. adlarla adlandırılan ilk varlık bütün kâinatı yaratan ve onu düzenleyen konumundadır. Aynı anlayış Nusayriler tarafından kimi şahıslar kutsallaştırılarak benimsenmiş ve devam ettirilmiştir. Buna göre Nusayrilik inancında Selman-ı Farişi kutsal bir varlıktır (Sarıkaya 2006:4).

Yine Nusayriler ve İsmâililer akidelerinde kapalı bir tutum sergilemişlerdir. Ancak Nusayriler kendilerini diğer insanlardan ayrı kabul ettikleri için İsmâililerden farklı olarak yayılmacı değil, içine kapalı toplum yapısına sahip olmuşlardır (Sarıkaya 2006:5).Yine İsmâililikte ve Nusayrilikte ibadetleri yorumlamaları konusunda da benzerlikler görülmektedir. İsmâililiğe göre farz olan şeyler imamlara ve dâilere bağlı olmaktadır. Bu nedenle namaz imama tabi olmak, imamı övmek, oruç imamın sırrını saklama, zekât nefsi temizlemek daveti kabul edenlere bilgi ulaştırmak, hac imamın ziyaretine gitmek, gusûl abdesti ise ahdi(anlaşma) yenilemek demektir (Çubukçu 1964: 44). Zekât, ilmi İsmâili mezhepten olanlara yaymaktır. Hac, imamı ziyaret edip hizmetinde bulunmaktır. Gusûl, ahdi yenilemek; cuma, ahdi olmayana ve kurtuluş sadakası vermeyince sırları açıklamaktır, oruç ise sırları gizlemektir (Çağatay ve Çubukçu 1965: 83). Namaz için vakit, niyet elbise lazımdır. İsmâililerce vakit hüccet, niyet velayet, kible sabık ve mihrap tali demektir (Çağatay ve Çubukçu 1965: 82). Nusayrilikte ise namaz Ali'ye açılan kalbin niyazı anlamında anlaşıldığından özel bir mekâna, camiye ihtiyaç duyulmadığı gibi herhangi bir tarafa yönelme yahut özel bir duruş da söz konusu değildir. Oruç ise Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın sessizliğini temsil eder ve sırların başkalarından gizlemek anlamına gelir. Zekât ise Selmân-ı Farsi'yi temsil eder ve İsmâililik

te olduğu gibi dini öğrenip başkalarına nakletmektir. Bununla birlikte fırkanın iç işleyişinde zekat çeşitli vesileler ile şeyhe verilen paradır (Üzüm 2007: 272).

Diğer yandan Nusayriler, İsmâîliler gibi zaman boyutunu, her biri kendi tanrısal mazharına sahip yedi devreye bölerler. İsmâîlilere göre, her dönüşüm içinde yeni dinin emanet edildiği natık (konuşan, bildiren, tebliğci) olarak bir peygamber gözüktür. Natık, birincisi esas (temel, asıl) olan yedi kişilik içinde artış gösterir. Esaslar, İsmâîli arasında (Ali dışında) natıklara oranla daha aşağı derecede görülür. Nusayrilerde ise esaslar natıklardan (Adem, Nuh, Yakub, Musa, Süleyman, İsa ve Muhammed) daha üst derecede sayılırlar. Yedinci devrin (dönüşümün) esası Ali, tanrılaşmış ve İsa için verilen “sözcüğü (logos)” çağrıştıran, mana (anlam, düşünce) sıfatını taşımaktadır (Kaygusuz, 2009: 47). İsmâîlilikte natık peygamber demektir ve her natık kendisinden sonra gelen imam tarafından takip edilir. Peygamberler vahyin zâhiri, imamlar da İsmâîli anlamını ortaya koyarlar. Her dönemin yedinci imamı diğerlerinde bulunmayan ilahî bir güce sahiptir (Öz 1988: 130). İsmâîlilikte dünyanın varlığı bir takım daireler ile açıklanmak istenmiştir. Yedi peygamber vardır ve her peygamber arasında yedi imamın olması gerekir. İsmail ile bu süreç kapanmıştır ve yeni bir peygamber beklenirken buna mehdi adı verilir (Mantran 1981: 2).

3.Sonuç

Sonuç olarak uzun yıllar aynı bölgede yaşamakta ve aynı dili (Arapça) konuşmakta olan bu İki hareketin öncelikli hedefi Sünnî İslam’a dayalı iktidarı yıkmayı amaçlarken, her iki harekette bölgede mevcut güç oluşturan Selçuklulara, Eyyübîlere, Zengî Atabeylerine, Memlûklere, fetihlerini Kutsal topraklara Kudüs ve Suriye’ye yayan Haçlılara ve Osmanlı’ya karşı bazen anlaşma yolu ile bazen savaş ve tehdit ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Suriye Nizârîleri yüzyıllar boyunca Cebel-i Behrâ bölgesinde komşuları olan ve benzer itikada mensup Nusayrilerden etkilenirken zaman zaman Nusayriler, Nizârî İsmâîliliğine katılarak mevcut güçlere karşı birlikte hareket etmişlerdir. Hem Suriye Nizârîleri hem de Nusayriler bölgede varlıklarını küçük gruplar halinde de olsa korumayı başarırken, bu dönemde devlet kuramayıp Haçlı Seferleri sırasında bölgede oluşan karışık ve yoğun siyasi durumdan yararlanarak sadece birkaç kale ve askeri güce sahip olmuşlardır. Her iki hareket başta Baybars ve Kalavun döneminde yapılan Sünnileşme baskılarına direnmiş kendi içlerinde kapanarak inançlarını korumuşlardır. Özellikle XIV. yüzyıldan itibaren Suriye Nizârî İsmâîlileri çoğu kez takiyye yaparak gizlice yaşamlarını sürdürmeye devam etmiş, tasavvuf ve Şiiliği barındıran farklı hareketler içerisinde ortaya çıkmışlardır. Bölgede var olma mücadelesi veren Nusayrîlik ve Suriye İsmâîliliği gerek geçmişe dayanan benzer inanç unsurlarından dolayı gerekse Suriye bölgesinde uzun yıllar bir arada yaşamaları ve benzer güçler ile mücadele etmelerinden dolayı birbirlerini oldukça etkilemişler ve itikad, düşünce ve inanç yapıları açısından benzer anlayışa sahip olmuşlardır. Özellikle Râşidüddin Sinan’ın imamlık iddiası ile Şii akımlar çerçevesinde değişmeye başlayan Suriye İsmâîliliği, Nusayrîlikte de bulunan İsmâîli yoruma dayalı tasavvuf, tenasüh, hulul nazariyesine, gizlilik, zahîr ve bâtun anlayışı vb. ortak noktalarda birleşmiştir. Nitekim Suriye Nizârîlerinin ruh göçü ile ilgili düşüncelerinin ana kaynağı Nusayrîlik olmuştur.

KAYNAKÇA

ATEŞ, Ahmet, (1954). "Gazali'nin İsmâîlilerin Belini Kıran Delilleri, Kitab Kavasım Al İsmâîliya" İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1 (11).

_____, (1952). "İsmâîliye", İ.A., İstanbul: MEB, V:341.

CHILDRESS, David Hatcher, (2003). Pirates and the Lost Templar Flett: The Secret Naval War Between the Knights, USA: Adventure Unlimes Press.

ÇAĞATAY, Neşet ve İbrahim Agâh ÇUBUKÇU (1965). İslam Mezhepleri Tarihi 1, Ankara: A.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları.

ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, (1964). Gazali ve Bâtınlık, Ankara, Resimli Posta Matbaası.

DAFTARY, Farhad, (2001). Muhalif İslam'ın 1400 Yılı İsmâîliler: Tarih ve Kuram, Çev. Ercüment ÖZKAYA, Ankara: Rastlantı Yayınları.

_____, (1995). "Rashîd Al-din Sinân", The Enclopaedia of İslam, Leiden, VIII.

DALKIRAN, Sayın, (2003). "Târih-i Cevded'te İslam Mezhepleri: Dürzîlik ve Nusayrîlik", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum: A.Ü. Yayınları.

EBU'L FEDAİL, Muhammed Hammadı b. Malik, (1948). Bâtınîlerin ve Karmatilerin İç Yüzü, çev. Şemseddin Günaltay, Ankara: Diyanet Başkanlığı Yayınları.

GÜLÇİCEK, Ali Duran, (2005). "Nusayrî Aleviler", Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Ankara, 34. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr>

HALM, Henz, (2001). Shi'ism, Edinburg : Edinburg Universty Press.

_____, (1989). "Bateniye", Encyclopedia İranica, London and Newyork: Routledge & Kegan Paul, III.

HAMILTON, Bernard, (2000). The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and The Crusader Kingdome of Jerusalem, New York: Cambridge University Press.

HODGSON, G.S. Marshall, (1955). The Order Of Assassins, London: Mounete & Go, Gravenhage.

İBN BATTÛTA, (2004). Tancalı İbn Battûta ve Seyahatnamesi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, II.

İBNÛ'L ADÎM. (1951-1968). Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb, yay. Sami ed-DEHHAN, Dımaşk, 1 (III).

_____, (1982). Bugyet-t-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler), Bibliografilerle Selçuklular Tarihi, Çev. Ali SEVİM, Ankara: TTK.

İBNÛ'L ESİR, (1987). El Kamil Fi't-Tarih Tercümesi (İslam Tarihi), Çev. Abdülkerim ÖZAYDIN, İstanbul: Bahar Yayınları, 10-11

JAMAL, Nadia Eboo, (2002). *Surviving The Mongols, Nizârî Quhistani and The Continuity of İsmâilî Tradition in Persia*, London: I.B. Tauris Publishers, The İnstitute of İsmâilî Studies.

KAYGUSUZ, İsmail, (2004). *Nizârî İsmâilî Devleti Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut Öğretisi, Tarihi, Felsefesi*, İstanbul: Su Yayınları.

_____, (2009). “Nusayrilik ve Nusayriler”, <http://ismailkaygusuz.com/>

KOPRAMAN, Kazım Yaşar , (2005) *Makaleler*, Haz.E.Semih YALÇIN, Altan ÇETİN, Ankara: Berikan Yayınları.

LEWİS, Bernard, (1955). *İsmâilîtes and Assasins*, Chapter 4 of K.M.Setton *A History of The Crusades*, Philadelphia.

_____, (1960). “İsmâilîler”, İA., İstanbul: MEB, V-2: 1120-1123.

_____, (1999). *Haşşâşiler (Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset) Çev. Ali AKTAN*, İstanbul: Sebil Yayınevi

LOCHART, L., ve MGS Hodgson (2008) “Alamût” A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Çev.Süleyman TÜLÜCÜ, Erzurum, 38:247-255.

MADDEN, Richard Robert, (1862). *The Turkish Empire*, London: Christianity and Civilization, T.Cautlay Newby.

MADLUNG W. (1978). “İsmâ’iliyya” *The Encyclopedia of İslam*, Leiden: E.J. Brill,

MANTRAN, Robert, (1981) *İslam’ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*, çev.İsmet KAYAOĞLU, A.Ü İlahiyat Fakültesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

MEHDİ, Mahgug, (1382). *İsmâiliye*, Tahran: Esatir.

MERÇİL, Erdoğan (2002). “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, *Genel Türk Tarihi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3.

MİRZA, Nasseh Ahmed, (1997). *Syrian İsmâilism*, London: Cuzon Press.

NANJİ Azim ve Farhad DAFTARY, (2007). “The Ismailis and Their Role in the History of Medieval Syria and the Near East “The Aga Khan Trust for Culture, London: The Institute of Ismaili Studies.

NİZÂM’ÜL MÜLK, (2003). *Siyasetname*, Nurettin BAYBURTLUGİL, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ÖZ, Mustafa, (1988). “İsmâiliye” DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13: 128-133.

ÖZATAĞ, Onur, (2008). *Suyûtî’nin “Tarihu’l Hulafa “ Aldı Eserine Göre XI-XIV Yüzyıllarda Selçuklular, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ÖZAYDIN, Abdülkerim, (2002).“Selçuklular Zamanında Suriye’deki Bâtını Faaliyetleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul,12: 195-207
- SARIKAYA, Saffet, (2002).“Türklerin İslamlaşma Süreçlerinde Mezheplerin ve Tarikatların Yeri”, *Türkler*, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları,3.
- _____,(2006). “XIII-XIV.yy’da Güneydoğu Anadolu’da Görülen Gali Fırkaların Bektaşilikle İlişkisi Üzerine” *Uluslararası GAP Bölgesinde Alevi-Bektaşî Yerleşmeleri ve Şanlıurfa Kültür Mozağında Kısas*, Şanlıurfa.
- SAMANCIGİL, Kemal, (1945).*Bektaşilik Tarihi*, İstanbul: Tecelli Matbaası.
- SEVİM, Ali, (1983).*Suriye Selçukluları II*, Ankara: DTCF.
- _____,(1991).“Bugyet’ü’t-Taleb Fi Tarihi Haleb’inde Selçuklular ile İlginç Bilgiler”,*Belgeler*, Ankara: TTK, LIV (209–211).
- _____, (2000).*Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara: TTK.
- _____,(2000).“İbnü’l Adim’in Zübdetü’l-Haleb Min Tarihi Haleb adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”, *Belgeler*, Ankara: TTK, XXI(25).
- _____ ve Erdoğan MERÇİL, (1995) *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK.
- ŞEŞEN, Ramazan(1995).“Eyyubiler” *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XII
- TAVİL, Muhammed Emin Gâlib, (2004). *Nusayriler: Arap Alevilerinin Tarihi*, Çev: İsmail ÖZDEMİR, İstanbul: Chivi Yazıları.
- TÜRK, Hüseyin, (2005).*Anadolu’nun Gizli İnancı Nusayrîlik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, İstanbul: Kaknüs.
- ÜZÜM, İlyas, (2007). “Nusayrîlik”, *İA*, İstanbul: MEB, XXXIII, 271.
- WILLEY, Peter, (2005). *Eagle’s Nest, İsmâîli Castles in İnan and Syria*, London: The İnstitute of İsmâîli Studies.
- ZEHRA, Muahmmmed Ebü, (1989). *İslam’da Siyasî Ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Hisar Yayınevi.